

СУВ ДИПЛОМАТИЯСИ: МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИНТАҚАСИДА УНДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ САМАРАЛИ ЕЧИМИ

Марказий Осиё заминда деҳқончилик, экинни суғориш илми, ер усти ва ер ости ирригация иншоотларини барпо этиш тажрибаси минг йиллар давомида шаклланиб, сайқал топиб келган. Аждодларимиз обиҳаётнинг бир томчисини ҳам исроф қилмасдан, унумли фойдаланиб, сув бўйларида ҳамжихатликда ва фаровон ҳаёт кечирган. Дарё ва сойлар ўзанларини бошқариб, ариқлар қазиб, сув чиқарган, турли экин етиштириб, манзилларни обод этган. Шу боис, сув Марказий Осиё халқлари тинчлиги ва фаровонлигини таъминловчи энг муҳим неъматлардан бири сифатида ҳам шундай кадр-қимматга эга.

Яқин тарихимизда, яъни 2017 йилгача бўлган бир неча ўн йил давомида минтақада сув ресурсларидан баҳамжихат фойдаланиш борасида муаммолар тўпланиб қолган эди.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрь куни БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида бу масалага алоҳида тўхталар экан, “Ишончим комил, сув муаммосини ҳал қилишнинг минтақа мамлакатлари ва халқлари манфаатларини тенг ҳисобга олишдан бошқа оқилона йўли йўқ”, деганди.

2018 йил 15 март куни давлатимиз раҳбари Марказий Осиё давлатлари раҳбарларининг Остона шаҳрида бўлиб ўтган биринчи маслаҳат учрашувида минтақанинг барча республикалари билан умумий чегарага эга Ўзбекистон тараққиётининг чегаралар хавфсизлигидан сув ресурсларини оқилона тақсимлашгача бўлган барча муҳим ҳаётий масалаларини ҳал этиш қўшни давлатлар билан муносабатларга бевосита боғлиқ эканини таъкидлади.

2019 йил 29 ноябрь куни Тошкент шаҳрида ўтган навбатдаги маслаҳат учрашувида Президентимиз сувдан фойдаланиш борасидаги муаммоларни ҳал этишга доир ўзаро келишилган ёндашувларни ишлаб чиқишни таклиф этди.

Бу оқилона сиёсат, саъй-ҳаракатлар, охириги беш йилда қўшни давлатлар билан йўлга қўйилган ўзаро дўстона ва ишончли алоқалар Марказий Осиё минтақасидаги трансчегаравий сув ресурсларидан ҳамкорликда фойдаланишга мустаҳкам замин яратди. Қўшни давлатларга ташрифлар давомида трансчегаравий сув ресурсларидан биргаликда фойдаланиш масаласи энг юқори даражада муҳокама қилинди.

Бугунги кунда Ўзбекистон Марказий Осиё мамлакатлари билан сув масалалари бўйича алоқаларни Оролни қутқариш халқаро жамғармаси ва Давлатлараро сув хўжалигини мувофиқлаштириш комиссиясида, сувдан фойдаланиш бўйича ҳукуматлараро ишчи гуруҳлар доирасида изчил ривожлантирмоқда. Охириги йилларда Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон ва Туркманистон билан ўзаро



ҳамкорлик ва эришилаётган келишувлар натижасида Сирдарё ва Амударё ҳавзасида сув таъминоти даражасини яхшилаш бўйича ижобий натижаларга эришиляпти.

Жумладан, Ўзбекистон Сув хўжалиги вазирлиги, Қозоғистон Экология, геология ва табиий ресурслар вазирлиги ҳамда Тожикистон Энергетика ва сув ресурслари вазирлиги ўртасида Баҳри тожик сув омборини 2022 йил июнь-август ойларида ишлатиш бўйича уч томонлама келишув, шунингдек, Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон ўзаро ҳамкорликда Тўхтағўл сув омборидан ёз ойларида суғориш учун қўшимча сув чиқариш мақсадида электр энергиясини алмашиш юзасидан келишув имзоланган. 2021–2022 йилларда Марказий Осиё мамлакатлари билан сув хўжалиги соҳасига оид ҳукуматлараро ва идоралараро қарийб 20 та ҳужжат имзолангани диққатга сазовор.

Инсоният тараққиётининг энг юқори чўққиларига кўтарилган бугунги кунда обиҳаётга эҳтиёж муттасил ортиб борапти. Шу билан бирга, Марказий Осиё минтақасидаги барча мамлакатларнинг сув йўллари ва сув олиш манбалари бир-бири билан узвий боғлиқки, қўшни давлатлар билан доимий тарзда “сув дипломатияси”ни юритмасликнинг иложи йўқ.

Сирдарё ҳавзасига Қирғизистондан Норин ва Сўх дарёлари, Оқбўрасой, Аравонсой, Мойлисой, Шоҳимардонсой, Исфайрамсой каби ўнлаб сойлардан сув кириб келади. Ўзбекистондан Ўнғирғоқ, Савай, Жанубий Фарғона,

Каркидон тўйинтирувчи каналларидан қардош давлат ҳудудига сув етказиб бериллади.

Тожикистонга Катта Фарғона ва Шимолий Фарғона каналлари орқали сув бериллади. Шу билан бирга, Тожикистоннинг Баҳри тожик сув омборига Ўзбекистон ҳудуди орқали Сирдарё дарёсидан вегетация даврида ўртача 300 м³ куб/сония миқдорида сув қуйилади. Бунинг ҳисобига Баҳри тожик сув омборидан ўртача 500–550 м³/сония миқдорида сув чиқарилади.

"Баҳри тожик" сув омборидан Тожикистон-



нинг Сўғд вилояти экин майдонларига насослар ҳамда "Юқори Далварзин" канали орқали сув олинади. Бундан ташқари, ушбу сув омборидан чиқарилган сув ҳисобидан Тошкент вилоятининг Бекобод тумани "Қуйи Далварзин" ва "Бекобод" каналлари орқали, Жиззах ва Сирдарё вилоятлари "Жанубий Мирзачўл" ва "Дўстлик" каналлари орқали ҳамда Қозоғистоннинг Туркистон вилояти Етгисой ва Махтаарал туманларидаги экин майдонлари "Дўстлик" канали орқали суғорилади.

"Чорвоқ" сув омборидан чиқарилган сув "Зах", "Хонум" ва "Катта Келес" каналлари орқали Қозоғистоннинг Туркистон вилояти Саригоч, Қазигўрт туманлари ҳамда Тошкент вилоятининг Келес, Тошкент, Зангиота, Қибрай ва Чиноз туманлари ҳудудидаги экин майдонларини суғоришга хизмат қилади.

Қозоғистон ҳудудидаги Чордара сув омборидан Ўзбекистон ҳудудидаги "Арнасой" сув омборига сув олиш имконияти мавжуд.

Амударёдан Сурхондарё вилоятида "Аму-Занг", Қашқадарё вилоятида "Қарши магистрал канали" насос станциялари каскади, Бухоро вилоятида Аму-Бухоро машина канали насос станцияси орқали сув олинади. Ўз навбатида, "Қарши" магистрал канали орқали Туркменистон ҳудудида сув етказиб бериллади. "Қарши" магистрал канали насос станциялари каскадининг 6 та насос станцияси Туркменистон ҳудудида жойлашган бўлиб, ўзбекистонлик сувчилар қўшни давлат ҳудудига ўтиб, уларни ишлатади.

Туркменистон Амударёдан ўз ҳудудидаги "Қорақум" ва бошқа каналлар ҳамда кичик насос станциялари орқали сув олади.

Ўзбекистоннинг Хоразм вилояти ва Қорақалпоғистон Республикаси ҳамда Туркменистоннинг Тошовуз вилояти ҳудудларини сув билан таъминловчи "Туямўйин" сув омбори икки мамлакат чегара ҳудудларида жойлашган. Ундан чиқариладиган сув Туркмендарё ҳамда Чапқирғоқ магистрал каналлари, шунингдек, "Туямўйин" гидроузелининг пастки қисми, Амударёнинг чап томонидан Хонёп, Жумабой соқа, Қиличниязбой ва Қипчоқ-Бўзсув каналлари орқали Тошовуз вилояти ҳудудларига етказиб бериллади.

Сурхондарёнинг асосий ирмоқларидан бири бўлган Қоратоғдарё Тожикистон ҳудудидан бошланади, шунингдек, "Жончекка-1", "Жончекка-2", "Хатиб", "Шодмонқозоқ", "Даюб" каби бир қанча каналлар орқали қўшни давлат ҳудудидан Сурхондарё вилоятига сув олинади.

Сўнгги йилларда икки давлат ўртасида муносабатларнинг яхшиланиши натижасида Тожикистондаги Варзоб дарёсидан "Катта Ҳисор" канали орқали "Жанубий Сурхон" сув омборига қўшимча равишда сув олиб келинмоқда.

Ушбу маълумотлар минтақамиз давлатлари муносабатларида "сув дипломатияси" ниҳоятда муҳим ва стратегик аҳамият касб этишини тасдиқлаб турибди.

Айни шу жараёнда сув тақчиллигини камайтириш учун сув тежовчи технологиялар жорий этиш ва сувни бошқаришда замонавий технологиялардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш борасида Ўзбекистон Марказий Осиё давлатлари орасида ташаббускор бўлмоқда.

Мамлакатимизда аҳоли ва иқтисодиёт тармоқларини сув билан барқарор таъминлаш, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, тизимга бозор тамойилларини, рақамли технологияларни кенг жорий этиш, объектларнинг ишончли ишлашини таъминлаш, шунингдек, ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида Сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган концепцияси ҳамда Сув ресурсларини бошқариш ва ирригация секторини ривожлантиришнинг 2021–2023 йилларга мўлжалланган стратегияси тасдиқланган.

Ушбу ҳужжатлар асосида Сув хўжалиги вазирлиги сув ресурсларини самарали бошқариш, сув тежайдиган ва рақамли технологияларни кенг жорий қилиш, ирригация-мелиорация ишлари, ерларни лазерли текислаш, агротехник тадбирларни ўз вақтида ўтказиш чораларини кўрмоқда.

Жорий йилда қуйи бўғинда сувни самарали бошқариш, ҳисоби ва ҳисоботини тўлиқ юритиш, истеъмолчилар ўртасидаги муносабатларни такомиллаштириш ҳамда ушбу жараёнларга хусусий секторни кенг жалб қилиш мақсадида алоҳида қарор қабул қилинган.

Оралиқ бўғинлар йўқотилди ва ҳар бир туман ирригация бўлимида сувни бевосита етказиб бериш, ҳисоби ва ҳисоботини юритиш бўйича 161 та махсус хизмат ташкил этилди.

Вазирлар Маҳкамасининг жорий йил 10



майдаги қарорига мувофиқ, Сув хўжалиги вазирлиги, йирик сув тақсимлаш иншоотлари ҳамда ҳудудларда 769 та суғориш штаби ташкил этилди. 1 минг 469 та кўчма дизель ва бошқа турдаги насос агрегати қўшимча сув олиш учун коллектор-дренаж тармоқларига ўрнатилиб, ишга туширилди.

Таҳлилларга кўра, 2022 йил суғориш даври, яъни апрель-сентябрь ойларида 29 миллиард м³ сув етказиб берилди. Мавсум давомида 6,5 миллиард м³ сув тежалишига эришилди. Йил охиригача яна 500 миллион м³ сувни тежаш чоралари кўрилмоқда.

Ўзбекистонда давлат томонидан субсидия ва имтиёзлар яратилиши ҳисобига олдинги йилларда бошланган ва ўз самарасини берган тизим – сувни тежовчи технологияларни жорий этиш бўйича саъй-ҳаракатлар изчил давом эттирилди. Бугунги кунга қадар 904,4 минг гектар майдонда тежамкор технологиялар жорий этилди, унинг кўлами суғориладиган майдонларнинг 24 фоизига етказилди.

Шу пайтгача тежамкор суғориш ускуналари ва бутловчи қисмлар, асосан, четдан келтириладиган эди. Шу боис, импортни қисқартириш, ички талабни қондириш мақсадида маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналар сонини ошириш доимий эътиборда турибди. Натижада 2019 йилгача ана шундай маҳаллий корхоналар сони Ўзбекистонда бор-йўғи 3 тани ташкил этган бўлса, ҳозир 46 тага етган. Уларда ишлаб чиқариш маҳаллийлаштирилиши ҳисобига маҳсулот таннархи бир гектар учун 25 милли-

он сўмдан 20 миллион сўмгача арзонлаштирилиб, импорт учун сарфланадиган валюта тежалишига эришилмоқда. Шу билан бирга, қўшни республикаларга экспорт қилиш имконияти ҳам яратилди.

Сувнинг аниқ ҳисоб-китобини юритиш, сувдан белгиланган лимит асосида фойдаланиш ҳамда истеъмолчилар ўртасида сувни адолатли ва шаффоф тақсимлаш имкониятини яратиш учун сув хўжалигида замонавий рақамли технологияларни жорий этиш муҳим вазифалардан бири.

Охириги йилларда сув хўжалиги объектларида 9 600 та замонавий рақамли технология, жумладан, 4 300 та “Ақлли сув” ускунаси, мелиоратив кузатув қудуғида ер ости сизот сув сатҳини кузатиш имконини берувчи 4 000 та ва насос станцияларида сув миқдорини он-лайн мониторинг қилувчи 1 минг 250 та қурилма ўрнатилди ҳамда 25 та йирик сув хўжалиги объектининг бошқарув жараёнлари автоматлаштирилди. 2023 йилда сув хўжалиги объектларига 13 000 та рақамли қурилма ўрнатилади.

Кўриладиган чора-тадбирлар натижасида 2022 йилда 250 миллион кВт. соат электр энергияси иқтисод қилиниши кутилмоқда.

Жорий йил ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш дастури доирасида 223 та ирригация, 100 та мелиорация объектида умумий қиймати 1,2 триллион сўмлик қурилиш-таъмирлаш ишлари амалга оширилиши белгиланган. 1 ноябрь ҳолатига кўра, ирригация-мелиорация объектларини қуриш ва реконструкция қилиш бўйича жами 974,1 миллиард сўм капитал қўйилма ўзлаштирилиб, 70 та ирригация объекти ва 37 та мелиорация объекти фойдаланишга топширилди.

472,9 километр очик, 184,5 км ёпиқ коллектор-дренаж тармоғи, 5 та мелиоратив насос станцияси, 15 та кўприк, 91 та тик дренаж қудуқ ҳамда 341 та кузатув қудуғи қурилиб, реконструкция қилинди.

Натижада 165 минг гектар майдоннинг сув таъминоти, 98 минг гектар ернинг мелиоратив ҳолати яхшиланди.

Сув хўжалиги соҳасида давлат-хусусий шериклик тамойилларини жорий қилиш мақсадида сўнгги йилларда 157 та лойиҳа юзасидан хусусий шериклар билан битимлар имзоланди ҳамда 214,1 км ирригация ва 538,6 км мелиорация тармоғи, 126 та насос станцияси ва 132 та қудуқ хусусий сектор бошқарувига берилди.

Мазкур лойиҳаларнинг умумий қиймати 1,4 триллион сўмни ташкил этиб, улар доирасида дастлабки йилларда хусусий шериклар томонидан 141,5 миллиард сўм инвестиция киритилди.

Сув хўжалиги объектларини модернизация-

лаш, рақамли технология жорий этиш, соҳада замонавий бошқарув усуллари кўллаш борасида БМТ Тараққиёт дастури, Германия халқаро ҳамкорлик жамияти, Швейцария тараққиёт ва ҳамкорлик агентлиги, Ирригация ва дренаж халқаро комиссияси, Сув ресурсларини бошқариш халқаро институти, Жаҳон сув кенгаши, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки, Саудия тараққиёт жамғармаси каби нуфузли халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиб келинмоқда.

Шунингдек, Венгрия, Австралия каби давлатлар билан сув хўжалиги соҳасида яқиндан алоқалар йўлга қўйилляпти. Жорий йилнинг 3–6 октябрь кунлари Австралиянинг Аделаида шаҳрида сув хўжалиги соҳасида жаҳонда нуфузли ҳисобланган Ирригация ва дренаж халқаро комиссияси (ИДХК)нинг 24-конгресси ўтказилди. Ушбу нуфузли ташкилот минбаридан Президентимиз Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан сув хўжалиги соҳасида улкан ислохотлар амалга ошириляётгани, Марказий Осиё минтақасидаги трансчегаравий сув ресурсларидан ҳамкорликда фойдаланиляётгани, Орол денгизи ҳавзаси мамлакатлари билан сувни бошқариш соҳасидаги ўзаро ҳамкорликни ривожлантириш бўйича олиб бориляётган ишлар Ўзбекистон раҳбариятининг доимий эътиборида экани ҳақида дунё жамоатчилигига маълумотлар тақдим этилди.

Тадбир доирасида Ўзбекистон делегацияси Ирригация ва дренаж халқаро комиссияси раҳбарияти, хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотлар вакиллари билан учрашув ва музокаралар ўтказди. Жумладан, Ирригация ва дренаж халқаро комиссияси президенти Р.Рагаб Ўзбекистон сув хўжалиги соҳасида илғор тажрибага эга эканини, қўшни давлатлар билан ўзаро дўстона муносабатларда бу муҳим ўрин тутишини таъкидлади. Шу билан бирга, Ўзбекистон томони ИДХКга янги аъзоларни қабул қилиш, ташкилотга ёш мутахассис ва экспертларни жалб этишда амалий ёрдам кўрсатиши мақсадга мувофиқлигини маълум қилди.

Ўз навбатида, биз ушбу таклифлар ўрганиб чиқилишини айтиб, ИДХКнинг навбатдаги йиллик конгресс йиғилишларидан бирини Ўзбекистонда ўтказиш таклифи билдирилди.

Ўзбекистонда сув ресурсларини бошқаришда инновацион ёндашувга эга технологияларни жорий этиш бўйича Австралиянинг етакчи “Rubicon Water” компанияси вакиллари билан келгусида ҳамкорлик юзасидан икки томонлама музокаралар ўтказилди. Учрашув якунида Сув хўжалиги вазирлиги ва “Rubicon Water” компанияси ўртасида ўзаро англашув меморандуми имзоланди.

Хорижий ҳамкорлар билан дўстона алоқа-

лар натижасида мамлакатимиз сув хўжалиги соҳасига жалб этиляётган чет эл инвестициялари кўлами кенгайиб бормоқда. Жорий йилнинг январь-октябрь ойларида 95,31 миллион доллари миқдорида хориж инвестицияси ўзлаштирилиши режалаштирилса-да, амалда 100,57 миллион долларлик сармоя жалб этилгани бунинг тасдиғидир.

Дунёнинг қайси давлатига бормайлик, сувчиларнинг миллати бўлмайди, сувчилар ягона халқ, ягона миллат, деган иборани кўп эшитамиз.

Ҳақиқатан ҳам, шундай. Қайси давлатда фаолият юритишидан қатъи назар, сувчиларни аҳоли ва иқтисодиёт тармоқларига обихаёт етказиб бериш, эл-юрт фаровонлигига хизмат қилишдек савобли амаллар бирлаштириб туради. Шу маънода, бугунги кунда “сув дипломатияси”, аниқроқ айтганда, Ўзбекистон юриётган сув сиёсати фақат ва фақат эзгуликка йўналтирилган.

Шавкат ҲАМРОЕВ,

Ўзбекистон Республикаси сув хўжалиги вазир